

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6163-0223>

Бучма В.В. Розвиток самостійної пізнавальної діяльності учнів засобами підручника Нової української школи. *Психолого-педагогічні проблеми вищої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: збірник матеріалів VII міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 16 – 18 березня 2023 року)*. Харків, 2023. С. 682-685

<https://drive.google.com/drive/folders/10q8vxwiITDilr6JULKtfpv3v9VFad9KT?usp=sharing>)

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
Бучма В.В.

старший науковий співробітник лабораторії навчання імені І.О. Синиці

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

м. Київ, Україна

Анотація: *Стаття присвячена розгляду питання забезпечення самостійної пізнавальної діяльності учнів засобами підручника. Зазначимо, що сучасний підручник є головним засобом організації пізнавальної діяльності за умови відповідності його структури пізнавальним можливостям учнів певного вікового періоду. Розвитку самостійної пізнавальної діяльності сприяють завдання розроблені на основі компетентнісного підходу. Це дослідницькі завдання випереджального характеру, проблемні завдання, завдання з урахуванням вікових особливостей пізнавальної діяльності учнів. Розвиток самостійної пізнавальної діяльності учнів в інформаційному просторі забезпечує реалізація засобами підручника інноваційних методів.*

Ключові слова: *дослідницькі завдання, компетентнісний підхід, Нова українська школа, підручник, пізнавальна діяльність, проблемні завдання.*

Annotation: *The article is devoted to the issue of ensuring students' independent cognitive activity by means of a textbook. It should be noted that a modern textbook is the main means of organizing cognitive activity, provided that its structure corresponds to the cognitive capabilities of students of a certain age period. The development of independent cognitive activity is facilitated by tasks developed on the basis of a competence approach. These are research tasks of a proactive nature, problematic tasks, tasks taking into account the age characteristics of students' cognitive activity. The development of independent cognitive activity of students in the information space is ensured by the implementation of innovative methods by means of the textbook.*

Keywords: *research tasks, competence approach, New Ukrainian school, textbook, cognitive activity, problematic tasks.*

Актуальним завданням Нової української школи є організація освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу, який спонукає учнів до самостійності у навчанні, створює їм умови для взаємодії з учасниками освітнього процесу, а також – для практичної реалізації набутого досвіду. Запровадження компетентнісного підходу передбачає певні зміни в організації освітнього процесу, вдосконалення форм і засобів навчання, а також, розроблення навчально-методичного забезпечення (створення нових підручників, посібників, дидактичного матеріалу, мультимедійних засобів тощо), актуального для сучасної системи освіти. Компетентнісний підхід передбачає активну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу (між учнями, між учнями й вчителями, між учнями, вчителями й батьками), застосування дослідницького навчання, учнівських проєктів. Варто зазначити, що реалізація компетентнісного підходу відбувається й засобами підручника. Шкільний підручник й надалі залишається головним дидактичним засобом системи навчання. Формування компетентностей (ключових та предметних) висуває певні вимоги до підручників Нової української школи, які мають бути враховані під час підручникотворення. Зауважимо, що підручники повинні орієнтуватися на сучасні вимоги до навчання, які сформульовані в Державному стандарті базової середньої освіти. Зокрема, О.І. Ляшенко наголошує, що основними відмінностями нинішнього Державного стандарту базової середньої освіти від освітніх стандартів попередніх поколінь, є такі: компетентнісний підхід, що ґрунтується на ключових компетентностях; цілісне бачення поступу дитини в навчанні від 1 до 12 класу; надання більшої академічної свободи закладам освіти під час створення власних освітніх програм [4].

Сучасний підручник є головним засобом організації пізнавальної діяльності учнів та орієнтиром в інформаційному просторі. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про істотні зміни, які відбулися у змісті підручників. Це вказує на збільшення уваги фахівців з підручникотворення до психологічної складової підручників. Мова йдеться про відповідність підручників віковим і пізнавальним особливостям учнів. Здебільшого це

досягається шляхом варіювання обсягу навчальної інформації і гнучкості у визначенні вимог до її засвоєння учнями. Забезпечення підручником розвитку пізнавальної діяльності передбачає засвоєння й осмислення учнями у процесі навчання нових знань (понять, їхніх ознак, зв'язків та прикладів, що їх конкретизують) у їх логічному зв'язку. Зміна парадигми шкільної освіти (перехід від предметно-знаннєвої парадигми освіти до особистісно орієнтованої, розвивальної) суттєво вплинула на переосмислення функцій підручника. На нашу думку, компетентнісний підхід до навчання передбачає здійснення підручником Нової української школи мотиваційної і розвивальної функцій. Реалізації мотиваційної функції підручника, сприяють завдання на застосування індивідуальної, парної та групової форм організації навчальної діяльності; ігрові ситуації та драматизації за прочитаним; персоніфіковані формулювання запитань: заохочування учнів до висловлення власної думки; виконання творчих завдань; використання діалогового стилю спілкування автора з учнем [1]. Для реалізації розвивальної функції завдання підручника мають бути спрямовані на розвиток пізнавальних здібностей учнів. Наприклад, це можуть бути завдання на оволодіння мисленнєвими операціями (аналіз, порівняння, узагальнення, тощо), завдання на формування здатності застосовувати набуті знання, способи дій, досвід у нових нестандартних ситуаціях [2].

Дослідженням функціонального забезпечення підручників НУШ присвячені праці Я. Кодлюка, О. Малихіної, О. Савченко, О. Топузова, Т. Яценко. Зазначимо, що О. Топузов наголошує на реалізації сучасним підручником такої важливої функції як розвиток самостійної пізнавальної діяльності учнів в інформаційному просторі [6]. Завдання цієї функції полягає у сприянні розвиткові проектної й дослідницької діяльності учнів. Отже, актуальності набуває проблема реалізації засобами підручника інноваційних методів: проблемних, дослідницьких і проектних завдань. У зв'язку з цим, матеріал підручника має містити інформацію, яка спрямовує учнів на спостереження, постановку дослідів або експерименту, створення найпростіших продуктів діяльності. Наприклад, одним з видів пізнавальної діяльності в процесі

навчання, в підлітковому віці, є навчальні проекти. Тому, доцільно, щоб у підручнику містилися короткі рекомендації щодо організації їх виконання учнями. Підручник забезпечуватиме розвиток пізнавальної діяльності учнів за умови наявності новизни у його змісті, завдань на створення проблемних ситуацій, в яких учням потрібно розібратися самому, прийняти деяке рішення, відстояти свою точку зору. Сприятиме формуванню пізнавального інтересу в учнів і впровадження системи творчих, пізнавальних завдань, і практична спрямованість матеріалу та можливості застосування набутих компетентностей в житті. З огляду на це постає питання, які чинники визначають якість підручників Нової української школи. Дослідження експертних оцінок освітніх матеріалів дозволили зробити наступний висновок. Якість освітніх матеріалів, зокрема і підручників, ґрунтується на комплексному оцінюванні їх психологічної складової [3]. Вважаємо, що психологічною складовою підручника є відповідність його структури пізнавальним можливостям учнів. Отже, структурування підручника є важливим чинником забезпечення його якості. Проаналізуємо можливості забезпечення засобами підручника умов розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів.

Сучасний підручник має відповідати такій структурі: передмова, основний текст, додатковий текст, апарат орієнтування підручником (зміст(перелік розділів/тем) і умовні позначення, система рубрик) [5]. Слід зазначити, що значну роль у реалізації функції розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів відіграють додатковий текст та орієнтаційний апарат підручника, зокрема, умовні позначення і рубрикація. Зауважимо, що саме у додатках містяться матеріали для задоволення учнями пізнавального інтересу, який є фактором формування їх пізнавальної діяльності. Це можуть бути довідково-інформаційні дані для розв'язання контрольних завдань і прикладів (таблиці, схеми тощо). Посилання на додаткові ресурси, наприклад, інтернет, значно підвищують пізнавальний інтерес до навчального матеріалу. Завдання, що потребують комп'ютерної підтримки, сприяють оволодінню учнями сучасними інформаційними технологіями, а також, розвитку самостійної пізнавальної

діяльності в інформаційному просторі. Важливо, щоб зміст додаткових матеріалів стосувався всього підручника в цілому, а не окремих його розділів. Наявність у підручнику системи рубрик (рубрикація), також, сприятиме виникненню пізнавального інтересу у учнів. Наприклад, це можуть бути такі рубрики як “Подискутуй”, “Обери проект”, “Попрацюй у парі”, “Думаємо, розуміємо, відповідаємо”. Зазначимо, що рубрики варто обирати відповідно вікових і пізнавальних особливостей учнів. Передумовою розвитку пізнавальної діяльності учнів є умовні позначення. Вони мають бути лаконічними, зрозумілими з погляду очікувань щодо конкретного застосування та легкості їх розшифрування учнями.

Як підсумок зазначимо, що компетентнісний підхід застосовано і для розробки завдань до підручників, які спрямовані на розвиток самостійної пізнавальної діяльності учнів. До таких завдань відносяться: дослідницькі завдання випереджального характеру, проблемні завдання, завдання з урахуванням вікових особливостей пізнавальної діяльності учнів [5]. Дослідницькі завдання випереджального характеру спрямовані на самостійну перевірку учнями на досліді версій, припущень, висновків стосовно навчального матеріалу. Після виконання таких завдань (навіть із помилками) учні опановують інформацію за допомогою підручника. Проблемні завдання підручника спрямовані на розуміння учнями практичної значимості навчального матеріалу і як наслідок – сформованість предметної компетенції. З огляду на вікові особливості пізнавальної діяльності, наприклад, учнів підліткового віку це завдання на розвиток абстрактного мислення (на узагальнення, систематизацію). На нашу думку, доцільно, щоб усі ці завдання будувалися на матеріалі не одного навчального предмета, а передбачали залучення знань з інших предметів.

Список використаних джерел

1. Бучма В. В. Мотиваційна функція підручника як навчального засобу Нової української школи. *Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи* : зб.

- матеріалів наукових доповідей круглого столу (м. Київ, 26 серпня 2021 року). Київ, 2021. С. 17-21. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727406>
2. Бучма В. В. Формування комунікативної компетенції учнів початкової школи засобами підручника. *Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи* : збірник тез наукових доповідей Круглого столу (Київ, 24 листопада 2020 року). Київ, 2020. С.8-11. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722535>
 3. Дзюбка Л. В., Шатирко Л. О. З досвіду психологічного аналізу навчальних матеріалів для Нової української школи. *Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи*: збірник тез наукових доповідей Круглого столу (Київ, 24 листопада 2020 року). Київ, 2020. С. 35-41. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722535>
 4. Ляшенко О.І Презентація проекту Державного стандарту базової середньої освіти: Чим новий стандарт відрізняється від попередніх? *Вісник НАПН України*. 2020. Вип. 2.
 5. Про затвердження Інструктивно-методичних матеріалів для проведення експертами експертиз електронних версій проектів підручників. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-instruktivno-metodichnih-materialiv-dlya-provedennya-ekspertami-ekspertiz-elektronnih-versij-proektiv-pidruchnikiv>
 6. Топузов О., Заскїна Т. Концепція підручників як складників дидактичної системи адаптаційного циклу навчання. *Проблеми сучасного підручника*. 2022. Вип. 28. С. 191–201. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-28-191-201>